

УДК 378.032:7

ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ КУЛЬТУРНОГО САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О.М. Химченко

У статті визначено особливості взаємодії викладачів та студентів у процесі культурного саморозвитку студентської молоді. До особливостей його побудови належить педагогічний супровід як основний орієнтир діяльності викладача, який через мотивацію спонукає студентську молодь до усвідомленого культурного саморозвитку.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Становлення правової держави, громадянського суспільства, ідеалом якого є вільна, гуманна, творча, гармонійно-цілісна особистість, вимагає створення системи педагогічного супроводу, що ґрунтується на наукових ідеях саморозвитку особистості людини. На розв'язання цих завдань спрямовані Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті (2001), Закон України „Про вищу освіту” (2002), Програма щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України (2004), Концепція національного виховання (1996), Концепція громадянського виховання особистості (2000), Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004) та ін.

Широкий вибір культурознавчого матеріалу, вільне спілкування за допомогою сучасних комунікативних систем з будь-якою частиною Всесвіту створюють унікальні можливості для культурного саморозвитку особистості. Саме тому проблема педагогічної взаємодії, педагогічного супроводу, що розуміється нами як педагогічний принцип та система професійної діяльності

педагога, спрямована на створення умов для культурного саморозвитку особистості, потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

У психолого-педагогічній науці існує значна кількість праць, присвячених різним аспектам особистісного саморозвитку людини у процесі навчання та професійної діяльності. Еволюція підходів до проблеми розвитку культурного потенціалу особистості може бути проаналізована на підставі звернення до філософської (М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Біблер, Є. Бондаревська, Ю. Борєв, Ю. Жданов, Е. Ільєнков, М. Каган, Е. Маркарян, В. Семенов, Е. Соколов, А. Швейцер) та психолого-педагогічної (Л. Божович, Л. Виготський, В. Кохановський, О. Леонтьєв, І. Лернер, А. Люблінська, С. Рубінштейн, М. Скаткін та ін.) літератури.

Проблема саморозвитку особистості знайшла своє висвітлення в працях вітчизняних (І. Бех, Б. Вульфів, К. Вазіна, О. Газман, Г. Звенигородська, В. Зінченко, О. Киричук, Б. Кобзар, Л. Кулікова, А. Меренков, Г. Селевко, М. Ценко) та зарубіжних (Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.) дослідників.

У дослідженнях Н. Бітянової, С. Максименка, Б. Мастерова, Г. Цукерман представлено психологічні аспекти саморозвитку особистості.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Разом з тим залишається недостатньо розробленою проблема взаємодії викладача та студента у процесі культурного саморозвитку студентської молоді, виявлення та аналізу особливостей їх спілкування, що сприяють ефективній реалізації даного процесу.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Мета статті – дослідження особливостей взаємодії викладача та студента у процесі культурного саморозвитку студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

Аналіз розвитку гуманістичних ідей у педагогіці (Ш. Амонашвілі, Є. Бондаревська, М. Дудіна, В. Серіков, В. Сухомлинський, М. Шилова, Н. Щуркова, І. Якиманська та ін.) свідчить про те, що освіта поступово стає для людства особливою культурно-суспільною сферою, в якій педагоги, які дотримуються ідей гуманізму, отримали можливість засобами освіти створити реальну практику гуманістичних відносин, що спонукають молоде покоління до усвідомленого саморозвитку.

Саморозвиток розглядається вченими як специфічна діяльність людини, метою якої є удосконалення власної особистості, більш повна самореалізація в житті та професійній діяльності. Зміст саморозвитку включає його напрями – розумовий, професійний, моральний, культурний, фізичний, а також основні способи його здійснення – самопізнання, саморегуляцію, самоактуалізацію. Мета і завдання культурного саморозвитку обумовлюються, з одного боку, вимогами суспільства, а з іншого – духовними потребами особистості, її прагненням до культурного удосконалення.

У процесі саморозвитку зовнішні вимоги з боку суспільства та соціального середовища за допомогою психологічних механізмів розвитку мотиваційної сфери особистості (ідентифікації, емоційного зумовлення, мотиваційного опосередкування, вживання в соціальну роль тощо) трансформуються у внутрішні регулятори її поведінки та життєдіяльності. У ролі таких регуляторів виступають потреби, мотиви, ціннісні орієнтації особистості. Саморозвиток лише тоді може забезпечити суттєвий прогрес особистості, коли він має свідомий, цілеспрямований, систематичний, активний і творчий характер.

Аналіз психофізіологічних та соціальних особливостей студентського віку дозволяє визначити його як період найбільш активного формування особистості та її самовдосконалення. Проте сучасне студентство функціонує в надзвичайно складному і динамічному культурному просторі, для якого характерні суттєві зміни в системі людських цінностей, ускладнення умов реалізації власних здібностей. Проте недостатня визначеність у культурному просторі, у ціннісних орієнтаціях, перспективах у юнацькому віці – це перший крок до відхилень як у розвитку особистості, так і в здійсненні життєдіяльності. Тому важливим є створення в молодих

людей реальних особистісно значущих культурних життєвих перспектив, реалізація яких надасть їм самоповаги і впевненості у собі та своєму майбутньому. Таким чином, виникає потреба у створенні організаційно-педагогічної взаємодії викладача та студента для активізації саморозвитку студентів. При цьому педагогу відводиться роль помічника студента у здійсненні власного культурного вибору.

Освіта є сферою соціальної практики суспільства, основна функція якої – спадкоємство і розширене відтворення загальної і професійної культури. Розширене відтворення – це не тільки «споживання» культури, але і збагачення її „поверненням” у культуру творчої особи (А. Вербицький). Одне з джерел такого збагачення – різноманітність культур, носієм яких є студентська молодь. Адже з моменту народження особистість занурена в різноманітні зовнішні культурні контексти, що знаходяться в синергетичному взаємозв'язку і зумовлюють становлення внутрішнього, культурного контексту, який, у свою чергу, впливає на подальше формування особистої культури суб'єкта.

Загальна гуманістична концепція освіти, орієнтація на розвиток особистості як самоцінності навчально-виховного процесу, усвідомлення нової сутності методів індивідуалізації та диференціації в освіті, які відстоюють право особистості за власним вибором визначати орієнтири розвитку та життєдіяльності, обумовили актуальність досліджень у галузі педагогіки розуміння (рос. – *понимающей педагогике*), педагогіки супроводу, педагогіки підтримки.

Розуміння – особливий пізнавальний акт, завдяки якому відбувається розуміння відносин та значення будь-чого, неодносторонність об'єктивного знання [6, с. 278]. Джерелом педагогіки розуміння є психологічні позиції, що визначають сутність тієї чи іншої педагогічної дії через „розуміння будь-якого культурного явища, виходячи з нього ж, а не з бажання пояснення”. Першим дослідником такого напрямку педагогіки був німецький вчений Е. Шпрангер, учень В. Дільтея. Мета такої педагогіки – створення умов для саморозвитку особистості. Завдання – подолання протиріч соціального, культурного, духовного характеру, тобто розуміння людини як вільного суб'єкта творчої

діяльності, що самореалізується: „Уміння розуміти – це не тільки розумовий акт, а перебудова, переорієнтація звичних навичок розуміння” (М. Мамардашвілі) [6, с. 278].

Н. Крилова досліджує зазначений напрямок педагогіки з точки зору „розуміння педагогом дитини в просторі їх спілкування та співпраці” [6, с.280]. Вчитель у рамках педагогіки розуміння має вміти „осмислювати факти та явища освітніх процесів та педагогічного спілкування, створюючи власну точку зору, керуватись своїм уявленням у процесі діяльності та пояснювати факти чи явища в процесі взаємодії з дітьми, приймати існування факту чи явища як даність, як умову педагогічної діяльності” [6, с.281].

Отже, педагогіка розуміння приймає дитину в кожний момент її виявлення в поведінці як даність, як самореалізацію, завдяки досвіду, інтуїції, емпатії викладача. Зміна в дитині відбувається не завдяки „формуванню в ній чогось”, а завдяки зовнішнім умовам, що спонукають до зміни мотивації самою дитиною. Процес розуміння пов’язано з діалогом, рефлексією, емпатією, співпрацею та взаємодією.

Прибічники педагогіки співробітництва – Ш. Амонашвілі, І. Іванов, Н. Крилова, О. Лобок, В. Шаталов, Є. Ямбург та ін. – визначають, що особистісний підхід до дитини, спілкування вчителя з учнем є стимулом до творчої взаємодії, в навчально-виховному процесі відсутнє примушення, учень має свободу вибору, інтелектуальна атмосфера в класі та самоаналіз, колективні творчі справи, шкільне самоуправління, співпраця з батьками є необхідними передумовами особистісного розвитку та саморозвитку учнівської молоді. У процесі суспільного обговорення було висунуто критичні зауваження на адресу педагогіки співробітництва щодо відсутності дисципліни та порядку. Проте вона визначає головний керуючий засіб – успіх. Процес спілкування у рамках педагогіки співпраці має за основу рівноправність між учнем та викладачем, взаємоповагу між партнерами. Результатом такого спілкування у процесі сумісної діяльності стає зростання самостійності та саморозвиток учнів.

Тривалий часу у педагогіці використовувався термін розвиток без урахування самості. Саморозвиток людини можливий

за певних умов, які і створила педагогіка співробітництва з урахуванням „індивідуальних особливостей, мотивації дітей та стимулювання педагогом дитячої ініціативи” [6, с.287]. Н. Крилова ототожнює педагогіку розуміння та співробітництва. Вона зазначає, що „самостійність, незалежність, автономність – головні складові саморозвитку дитини і невід’ємні екзистенціальні права” [6, с.287]. Дані положення ґрунтовно змінюють зміст та форми педагогічної діяльності, визначаючи головними діями педагога – підтримку, допомогу, захист. Зазначені поняття є результатом розуміння та прийняття дитини. Діяльність педагога зорієнтована на „сумісне вирішення її проблем та розвиток самостійності у вчинках, діях, мисленні” [6, с.288]. Головним механізмом у педагогіці розуміння є участь (співучасть) у вирішенні життєвих проблем. Таким чином, учень у процесі взаємодії з викладачем отримує додатковий життєвий досвід як орієнтир у самостійному майбутньому.

У традиційній педагогіці термін „підтримка”, як зазначає Н. Крилова, також використовується, тільки не як провідний, а як допоміжний у складних ситуаціях, конфліктах, коли не відбувається взаємодія, співпраця, взаєморозуміння між учнями та викладачами. Крім того, вона наголошує на неоднозначності терміна, на різній його трактовці відносно ситуацій.

Таким чином, якщо у навчально-виховному процесі дитина має свободу вибору, то „підтримка є джерелом взаєморозуміння, заохочуванням до самовизначення” [6, с. 290]. Доречно згадати С. Френе, який зазначив, що історично вчитель має виконувати не бар’єрну функцію, а опорну: підтримувати, захищати підопічних.

Аксіологічні положення про сутність педагогічного супроводу та підтримки містять роботи Т. Антонової, В. Айрапетової, Т. Анохіної, Ю. Васекіна, О. Газмана, Т. Глазкової, Н. Калінічева, І. Кареліної, А. Мудрика, Л. Субботіної, Н. Полторацької, Т. Яничевої та ін.

Проблему педагогічної підтримки школярів/студентів досліджують Є. Бондаревська, В. Петровський, В. Слободчиков, О. Тубельський та ін. як прояв ідей розвивальної взаємодії суб’єктів освіти та виховання. Проте в психолого-педагогічній науковій літературі використовуються терміни супровід та підтримка, часом вони ототожнюються. У рамках нашого дослідження ми розглянемо

детально категорію супровід, оскільки вважаємо її більш лояльною відносно саморозвитку особистості. Відомий психолог М. Битянова так визначає супровід: супровід – це рух поруч з дитиною по її життєвому шляху, іноді трішки попереду, щоб пояснити можливі шляхи. Дорослий уважно приглядається та дослуховується до бажань супутника, фіксує досягнення та труднощі, допомагає порадами та власним прикладом орієнтуватися в світі, розуміти та приймати себе. Проте не намагається контролювати, нав'язувати власні орієнтири. При проханні дитини дорослий допомагає. Вибір життєвого шляху – справа особиста, важливо полегшити процес вибору для дитини, зробити його усвідомленим [3].

Дослідники вважають, що педагогічна підтримка – це діяльність професійного педагога по здійсненню превентивної та оперативної допомоги дітям під час вирішення їх індивідуальних проблем, пов'язаних як із життєтворчими проблемами, так і професійним зростанням. Узагальнюючи досвід учених, можна визначити кінцеву мету педагогічної підтримки – це особистісне зростання людини, що відображається у саморозвитку, самовизначенні, самореалізації та самоконтролі; уміння здійснювати вибір у кризових ситуаціях; здатність до соціальної адаптації.

Отже, педагогічна підтримка – це процес міжособистісної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, під час якої одна сторона потребує допомоги, інша, будучи другом, помічником, її здійснює. Таким чином відбувається подолання молодою людиною складних ситуацій без зайвих витрат.

К. Александрова, досліджуючи педагогічний супровід старшокласників у процесі розробки та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій звертає увагу не тільки на саму педагогічну діяльність викладача, а й наголошує, перш за все, на готовності старшого товариша адекватно відреагувати на фізичний та емоційний дискомфорт учня, на його бажання до взаємодії [1]. Автор зазначає: щодо особливостей взаємозв'язку суб'єктів системи педагогічного супроводу слід віднести „вільний вибір суб'єктів взаємодії, паритетність учасників навчально-виховного процесу з урахуванням соціокультурних норм спілкування,

відкритість, визнання унікальності Я та Іншого, творчу активність” [1, с. 17].

Н. Антипова визначає педагогічний супровід як „систему професійної діяльності педагога, спрямовану на створення умов творчого саморозвитку особистості, включає технологію педагогічної роботи (комплекс цілеспрямованих послідовних дій, що забезпечують включеність дитини в значущу для неї подію та стимулюють її саморозвиток на основі рефлексії подій)” [2, с. 3]. Авторка наголошує, що творчий саморозвиток є сукупністю структурних компонентів: самовиховання, самоусвідомлення, самооцінка, самоактуалізація, самоосвіта, самостійність, які за умови педагогічного супроводу забезпечують рух особистості до найвищого рівня саморозвитку – творчої діяльній самореалізації.

Н. Антипова досліджує модель педагогічного забезпечення творчого саморозвитку, визначаючи такі компоненти: теоретична частина, що включає ідеї акмеології, педагогіку співпраці та особистісно орієнтований підхід; технологічна, що складається з технологій саморозвитку особистості, педагогічного конструювання та проектування, методичного забезпечення процесу супроводу творчого саморозвитку; практико-орієнтована, що складається з професійної діяльності педагога, спрямованої на створення умов для творчого саморозвитку особистості дитини.

І. Дереча визначає педагогічну підтримку як ініціювання в освітньому процесі зусиль учнів до оволодіння моральними цінностями та орієнтацію на них у ситуаціях вибору варіанта вчинку. Дослідниця визначає такі етапи надання педагогічної підтримки у моральному виборі: актуалізація реальних життєвих ситуацій; конструювання вербальних та реальних життєвих ситуацій та їх обговорення; об'єктивація знайдених варіантів виходу із ситуації на основі рефлексії; поступова передача відповідальності за моральний вибір у реальній діяльності учням [4].

Педагогічна діяльність викладача є невід'ємною частиною освітнього процесу. Від неї безпосередньо залежить, наскільки освіта сприяє розвитку особистості. Коли йдеться про підготовку молоді, яка не тільки споживає культурні цінності, але й ініціативно розвиває їх, педагогічна діяльність повинна розглядатися інакше. Її слід визначити не просто як соціальну, відтворюючу структуру, але

як структуру культурно-смилову. Ця структура здатна функціонувати в якісно новому смисловому просторі, що не повторюється. Поняття педагогічної діяльності одночасно повинне містити і позицію бачення, і спосіб вирішення проблеми.

Посередник між культурою і людиною, зазначає М. Камінська, „педагогічна діяльність повинна функціонувати адекватно слову-архетипу культури. Якщо слово як архетип культури містить в собі тип зв'язку знаку з логічною (об'єктною), діяльнісною, комунікативною і особистісною сферами смислотворення, то педагогічна діяльність повинна відтворювати цей тип зв'язку як аналогічно влаштований акт. Педагогічна діяльність займає і удержує власну нішу у культурі тільки в єдності своїх функцій логічною, діяльнісною, комунікативною і особистісною, інакше вона „зникає” або трансформується в псевдопедагогічну” [5, с. 26]. Єдність культурних функцій педагогічної діяльності досягається шляхом взаємодії викладача та студента, які є співучасниками професійно організованого діалогу, що впливає на становлення власних знань студента. Діалог є специфічним засобом діяльності викладача, що одночасно активізує простір професійних дій: комунікативні акти з різними суб'єктами знання: авторами тексту, студентом та самим собою. Отже, діалог має бути орієнтованим на активний вплив на „граничні” галузі культурної свідомості студентства з перетворенням їх в оперативну систему діяльності.

У процесі спільної діяльності студенти також впливають на викладача і у ряді випадків змінюють характер його дій, тобто суб'єкти освітнього процесу перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності на основі змін у змісті освіти вони можуть змінювати характер своєї професійно-педагогічної взаємодії. Акцент у такій діяльності переноситься на партнерство, взаємодію. Іншим суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності є студент, ті його особистісні структури, які забезпечують можливості індивідуально орієнтованого культурного саморозвитку: уміння вчитися (самостійне складання орієнтирів, науково-пошукової системи дії), а також бажання вчитися (наявність стійкої мотивації). Молоде покоління орієнтоване не на отримання якихось практичних результатів, а на зміну когнітивної структури,

когнітивного стилю самих студентів. Основний сенс культурного саморозвитку – це зміни, новоутворення в інтелектуальному, етичному, особистісному розвитку студентів. На відміну від багатьох інших (ситуативних) змін будь-яке новоутворення має стійкий характер і зберігається в людині або впродовж усього життя, або певного етапу.

Предметом культурного саморозвитку є процес, результат (проміжний і підсумковий) формування когнітивного стилю самого студента, який отримується шляхом евристичного присвоєння елементів культурного досвіду. У процесі пізнання і самопізнання студент стає суб'єктом науково-педагогічного співтовариства. До особливостей взаємодії суб'єктів системи педагогічного супроводу слід віднести розробку та реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій, разом з відомими загальними рисами процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії (діалог, договірні відносини, право на власну думку і повага до іншої точки зору, компромісне вирішення конфліктів), ми відносимо свободу вибору суб'єктів взаємодії, співпрацю учасників навчально-виховного процесу з урахуванням соціокультурних норм спілкування, відвертість, визнання унікальності „Я” та „Іншого”, творчу активність, що переростає в культурний саморозвиток учасників процесу.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, дослідивши особливості взаємодії викладача та студента у процесі культурного саморозвитку студентської молоді, ми дійшли висновку, що цей процес має суб'єкт-суб'єктну характеристику та є взаємозалежним. До особливостей його побудови слід віднести педагогічний супровід як основний орієнтир діяльності викладача, який через мотивацію спонукає студентську молодь до усвідомленого культурного саморозвитку.

Перспективними напрямками подальшого вивчення проблем взаємодії викладачів та студентів у процесі культурного саморозвитку студентської молоді можна визнати розгляд можливостей впливу на культурний саморозвиток педагога процесів гуманізації та гуманітаризації освіти, сучасного інформаційного простору, взаємодії загальнолюдських та національних культурних цінностей.

Література

1. Александрова К. О. Педагогическое сопровождение старшеклассников в процессе разработки и реализации индивидуальных образовательных траекторий: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / К. О. Александрова. – Тюмень, 2006. – 40 с.
2. Антипова Н. Ю. Педагогическое сопровождение творческого саморазвития подростков в летнем оздоровительно-образовательном лагере системы дополнительного образования детей : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : 13.00.05 „Теория, методика и организация социально-культурной деятельности” / Н. Ю. Антипова. – Москва, 2007. – 23 с. С.3.
3. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе/ М. Р. Битянова. – М., 1997. – 156 с.
4. Дереча И. И. Педагогическая поддержка нравственного выбора старшеклассников в образовательном процессе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” /И. И. Дереча. – Тюмень, 2005. – 22 с.
5. Каминская М. В. Педагогическая деятельность как феномен культуры / М. В. Каминская // Психологическая наука и образование. – 2002. – № 3. – С. 23 – 33.
6. Крылова Н. Б., Александрова Е. А. Очерки понимающей педагогики / Н. Б. Крылова, Е. А. Александрова. – М. : Народное образование, 2001.– 448 с.

В статье определены особенности взаимодействия преподавателей и студентов в процессе культурного саморазвития студенческой молодежи. К его особенностям отнесено педагогическое сопровождение как основной ориентир деятельности преподавателя, который через мотивацию стимулирует студенческую молодежь к осознанному культурному саморазвитию.

The author of the article defines the features of cooperation of the teachers and students in the process of cultural self-development of

student youth. These features include pedagogical maintenance as a basic reference-point of activity of the teacher who stimulates student youth to realization of conscious cultural self-development by means of motivation.

Химченко Олена Миколаївна - викладач кафедри образотворчого мистецтва та професійної освіти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Алфімов В.М.

УДК 37.013.73

ДУХОВНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Н.Ф. Шевчук

У статті розглядається рівень духовності в суспільстві через ставлення до людей похилого віку. Розкрито ставлення до людей похилого віку в різні історичні епохи становлення суспільств. Зроблено порівняльний аналіз життя людей похилого віку після виходу на пенсію і показано, з якими проблемами вони зіштовхуються у своєму житті. Акцентовано увагу на тому, що необхідно зробити суспільству, щоб допомогти їм комфортно прожити старість.

Ключові слова: *люди похилого віку, духовність, загальнолюдські цінності, допомога, соціальний статус, умови життя.*

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Перебудова економічної системи розвитку держави внесла зміни в соціальну статусність суспільства і особливо негативно вплинула на життя людей похилого віку. Зміна соціального статусу пенсіонерів, викликана, насамперед, припиненням або обмеженням